
Migració i nous reptes

PID_00261710

Daniel Rajmil Bonet

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Daniel Rajmil Bonet

Doctor en Ciències Polítiques per la Universitat de Viena. Professor dels estudis de Dret i Ciències Polítiques de la UOC. Professor associat de la Universitat Pompeu Fabra.

Primera edició: febrer 2019

© Daniel Rajmil Bonet

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2019

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. Migració i desenvolupament.....	7
2. Immigració i medi ambient.....	10
3. Geopolítica, estat i seguretat.....	15
4. Populisme, extrema dreta i opinió pública.....	18
5. Conclusions i reptes de futur.....	21
Bibliografia.....	23

Introducció

«Hi ha diverses raons per a esperar que es perllongui el que anomenem era de la migració: les creixents desigualtats de riquesa entre el nord i el sud tal vegada impulsaran un nombre creixent de persones a moure's a la recerca de millors condicions de vida, i les pressions polítiques, ecològiques i demogràfiques poden forçar moltes altres a buscar refugi fora dels seus propis països.»

(Castles i Miller, 2004)

Al llarg dels diferents mòduls de l'assignatura, hem pogut comprovar que la immigració ha estat un fenomen recurrent al llarg de la història, des de les civilitzacions clàssiques fins a l'època moderna. Així mateix, en l'escenari de les relacions internacionals, cada període s'ha caracteritzat per la predominança de potències i actors internacionals que han influenciat o modificat els fluxos naturals de moviment de persones, sia per causes naturals, econòmiques, estacionals o politicoestratègiques.

Amb plena vocació global, aquest mòdul planteja estudiar els efectes de la immigració a partir de la seva contextualització en els reptes de l'era contemporània. Els principals angles d'enfocament que aquest mòdul presenta estan relacionats amb les complexitats que comporta la immigració i la seva influència sobre el desenvolupament econòmic, el canvi climàtic, el paradigma de la seguretat internacional o l'aparició de nous partits d'extrema dreta. Les conseqüències de cadascun d'aquests fenòmens tindran un impacte en la decisió final de moltes persones de traslladar el seu lloc de residència, sia de manera temporal o de manera permanent.

Per a presentar i tractar correctament tots els conceptes que inclou aquest mòdul, es presenten ordenadament amb les seves definicions i implicacions. Així mateix, es plantegen conceptes i idees per reflexionar-hi, els quals són d'ajuda perquè l'estudiant sintetitzi i desenvolupi el pensament crític i científic en l'àmbit de les migracions.

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Definir els conceptes de migració i desenvolupament econòmic, i analitzar les principals teories socioeconòmiques al voltant d'aquests conceptes.
- 2.** Exposar les causes i les conseqüències de la relació entre els paradigmes de la seguretat, el medi ambient i l'aparició d'extremismes i populismes polítics amb impacte directe sobre els fluxos migratoris.
- 3.** Contextualitzar els reptes actuals de les migracions dins de l'escenari de les relacions internacionals.

1. Migració i desenvolupament

La relació entre migració i desenvolupament és determinada per dos factors: d'una banda, la visió del fenomen migratori que les nacions puguin tenir, és a dir, com l'enfoquen i plantegen en els seus plans de desenvolupament; de l'altra, les polítiques regulatòries establertes pels organismes internacionals, les quals influeixen en el concepte de desenvolupament lligat als moviments de persones. En altres paraules, depenent de la relació d'influències entre les visions que es tinguin d'un costat i/o de l'altre, la concepció econòmica que es tingui de la migració canviarà. Al seu torn, tal com veurem després en el mòdul, aquesta relació tindrà una influència clara en el paradigma de seguretat de cada administració i en l'aparició de noves ideologies i visions socioeconòmiques lligades al fenomen migratori.

En els mòduls anteriors s'han vist diferents exemples de models d'acollida d'immigració que plantegen de manera dispar l'arribada de nous habitants a un determinat territori. No obstant això, per a entendre com un mateix fenomen pot ser interpretat de manera tan diferent segons qui l'estudiï, és necessari anar més enllà i fixar un marc previ d'anàlisi conceptual de desenvolupament i migració. Aquest marc és el que fixaran els organismes internacionals, que durant les últimes dècades han fet un esforç per normativitzar la relació entre tots dos fenòmens.

En aquest context, és necessari exposar com Nacions Unides i la seva agència de migració, coneguda en anglès com **International Organization for Migration** (IOM), presenta aquest fenomen. Aquest organisme neix amb la vocació d'orientar els diferents països a potenciar o, millor dit, entendre com la migració pot ser clau per a propulsar pilars bàsics del desenvolupament sostenible: economia, societat i medi ambient.

IOM

La IOM va ser fundada el 1953 amb la premissa de buscar i impulsar el reconeixement del potencial migratori tant per a les societats d'acollida com per als immigrants.

La diplomàcia internacional per a promoure la relació entre l'encaix entre migració i desenvolupament no és nova: la comunitat internacional fa dècades que impulsa una visió constructivista al voltant de la importància de regular i homogeneïtzar les migracions com a factor clau per al desenvolupament econòmic. En aquest procés, la relació entre migració i desenvolupament es presenta al voltant de dos corrents (Pardo Montaña, 2015):

- 1) Com a resultat dels desequilibris econòmics, originats per diferents graus de desenvolupament econòmic, que acaben forçant al moviment de persones.
- 2) De manera oposada, es presenta com el procés catalitzador per a aconseguir el creixement econòmic tant del país de destinació com el d'origen.

Com s'arriba a visions contraposades d'un mateix fenomen?

La propia evolució de la teoria econòmica ha fet que des de l'acadèmia s'analitzin o incloguin diferents variables com a mesura del fenomen migratori. Per exemple, les teories econòmiques clàssiques prenen com a unitat d'anàlisi els individus, mentre que les noves teories econòmiques amplien la unitat a la família o altres unitats socials. D'aquesta manera, la teoria econòmica neoclàssica se centra en els diferencials salarials resultants finals com a raó perquè els treballadors de països amb salaris baixos, o amb excés d'oferta laboral, es moguin cap als països amb salaris alts o amb escassetat d'oferta laboral (Durand i Massey, 2013). No obstant, avui dia, pocs posen en dubte, tal com s'ha exposat en el primer mòdul, que factors de caràcter social com les xarxes personals i la família influeixen en la decisió de migrar d'una persona.

Tal com es veurà al final d'aquest mateix mòdul, la relació entre economia, desenvolupament i migració és interpel·lada directament per algunes visions dels nous partits d'extrema dreta o moviments populistes. Aquests corrents posen en dubte la visió dels organismes internacionals i de la majoria dels governs tradicionalment receptors d'immigració, proposant una nova visió restrictiva com a base per a augmentar el creixement econòmic.

En paral·lel a aquest debat existent sobre la relació entre migració i desenvolupament, les societats modernes continuen experimentant un gran canvi estructural perquè les zones agrícoles es fan cada vegada més reduïdes i empenyen al desplaçament constant de persones dins del propi país i fora, tendència migratòria convertida en gairebé inevitable i de caràcter estructural profund.

Independentment del marc d'anàlisi que s'apliqui, la realitat és que existeixen una infinitat d'estudis empírics que continuen demostrant que la migració internacional té un paper clau en la reproducció social, demogràfica i econòmica de les societats avançades. Un exemple d'aquesta tendència és el valor afegit que la immigració llatina ha donat a societats receptores avançades com la dels Estats Units i Espanya, (Canales, 2013). Relacionat amb això, un altre camp d'estudi creixent se centra a quantificar el valor de les diàspores en la seva aportació al desenvolupament econòmic tant als països d'origen com en les societats d'acollida (vegeu el cas de la diàspora índia a continuació).

El cas del boom de la indústria informàtica a l'Índia

Les diàspores, com qualsevol grup migratori, tindran un paper clau en les societats d'acollida. Menys estudiat és l'estudi del seu impacte en el desenvolupament dels països d'origen. En aquest context, les diàspores es comporten com a veritables agents de desenvolupament d'una economia globalitzada i interconnectada, en les quals les accions d'un grup tenen efectes econòmics i de desenvolupament sobre uns altres. Un exemple clarificador d'aquestes dinàmiques és el cas de la diàspora índia i el desenvolupament imparable de la indústria informàtica del gegant asiàtic:

«La diàspora índia ha creat una relació simbiòtica amb la indústria informàtica del país d'origen. D'una banda, la diàspora índia ha aportat diferents nivells de guany per a la indústria relacionat amb la millora de capacitats (capital humà) o una major quantitat de remeses (fluxos financers). Alhora, la indústria informàtica índia s'ha desenvolupat com

a centre d'inversió estrangera directa, millorant la imatge del país en el sector i essent, al cap i a la fi, un incentiu per a la mobilitat dels professionals formats en la diàspora per a tornar i comprometre's amb la seva pàtria.» (Pande, 2014).

2. Immigració i medi ambient

Aquest apartat se centra a presentar el fenomen de la migració, però no amb els paràmetres clàssics de millorar les condicions econòmiques i socials de l'emigrant sinó com a resposta forçada a una crisi per causes ambientals o fenòmens atmosfèrics inesperats. Una relació gens nova i que des de fa decennis la comunitat internacional, dividida entorn de la celeritat dels efectes del canvi climàtic, busca analitzar i preveure els efectes immediats i no tan immediats de les crisis ambientals sobre els moviments migratoris.

Per a situar-nos una mica més en la història recent de la política ambiental internacional, és necessari remuntar-se al 1988. Aquest mateix any naixia el que seria principal òrgan internacional encarregat d'avaluar l'impacte ambiental: el Panel Intergovernamental sobre el Canvi Climàtic (IPCC). Ja el 1990 l'IPCC publicava el primer informe, en el qual ja s'alertava de quines serien les principals conseqüències del canvi climàtic sobre la migració de persones.

Des de llavors, i durant el transcurs d'aquestes tres últimes dècades, s'ha avançat molt en la identificació de l'impacte ambiental sobre les migracions. S'ha treballat en la seva documentació i, al seu torn, s'han establert objectius internacionals conjunts per a mitigar els efectes del canvi climàtic. Una bona mesura de l'evolució d'aquest procés de reconeixement internacional són els propis informes de l'IPCC:

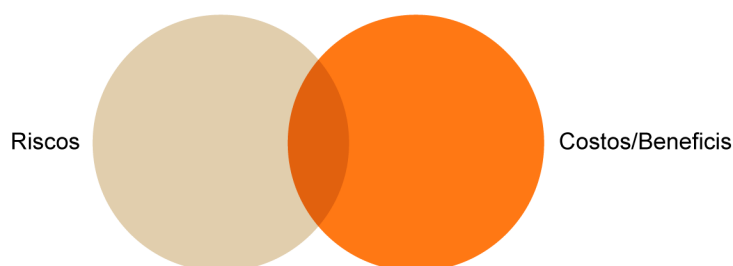
1990	Primer informe d'avaluació de riscos. Ja s'hi adopta la idea de considerar l'impacte que el canvi climàtic pot ocasionar en les migracions.
1995	L'IPCC publica el seu segon informe, on es comencen a esmentar les conseqüències socials i econòmiques del canvi climàtic. Un any després publica les directrius de l'IPCC per als inventaris nacionals de gasos d'efecte d'hivernacle, precedent del Protocol de Kyoto, adoptat en 1997.
2001	L'IPCC publica el tercer informe d'avaluació, on ja es parla de vulnerabilitat al canvi climàtic i mitigació d'aquest canvi.
2007	Es publica el quart informe. Aquest mateix any, l'IPCC rep el Premi Nobel de la pau conjuntament amb l'exvicepresident dels Estats Units Al Gore. La institució reconeix a l'IPCC «els seus esforços per augmentar els coneixements sobre el canvi climàtic d'origen humà i divulgar-los, i per assentar les bases de les mesures necessàries per a contrarestar aquest canvi».
2014	Es publica el cinquè informe. En comparació dels informes anteriors, es recalca més l'avaluació dels aspectes socioeconòmics del canvi climàtic i les seves conseqüències per al desenvolupament sostenible, els aspectes regionals, la gestió del risc i l'elaboració d'una resposta mitjançant l'adaptació i la mitigació. És un precedent important perquè s'introdueixi sense èxit la paraula <i>migració</i> en l'esborrany final del Címer del canvi climàtic de París de 2015 (COP 21).

Font: Taula d'elaboració pròpia a partir de la informació continguda en la pàgina web de l'IPCC (<http://www.ipcc.ch>).

A més, a l'octubre del 2018 es publicava l'informe tècnic previ al sisè informe de l'IPCC, previst per al 2021, en el qual el comitè opta per demanar a la comunitat internacional una nova fita de regulació mediambiental: rebaixar el límit d'escalfament global de 2 °C a 1,5 °C. S'alerta que, si no és així, serà pràcticament impossible evitar les conseqüències catastròfiques del canvi climàtic.

Els informes publicats intenten paucar el treball dels diferents governs i organismes reguladors dels efectes del canvi climàtic. Abans d'exposar aquests objectius en la coneguda **Agenda 2030 de Nacions Unides**, és necessari definir les conseqüències del mateix canvi climàtic i la seva relació amb el moviment de poblacions des del punt de vista conceptual. A l'hora de definir la relació entre canvi climàtic i migració, hi ha dos factors que són clau per a aconseguir entendre i definir la interrelació que hi ha entre tots dos i les seves conseqüències (Zebhes i Plaxedes, 2011):

- 1) Els riscos percebuts com a derivats del canvi climàtic.
- 2) Els beneficis o costos considerats en la decisió d'emigrar o quedar-se en un lloc.

Gràfic d'elaboració pròpia

La intersecció d'aquests dos factors delimita el ventall de respostes a la possible migració per canvi climàtic. Aquesta infinitat de respostes i interseccions possibles dependran en el fons del pes que cada actor atribueixi a aquests factors. El concepte de **refugià climàtic** cada cop comença a prendre més força. Està interrelacionat i moltes vegades s'usa substitutivament pel de **refugià ambiental**, terme emprat per a definir les persones que es veuen forçades a emigrar a causa del canvi climàtic o la deterioració ambiental (Farbotko i Lazarus, 2012).

Mentre que el concepte de refugià ambiental no és nou, i des de fa dècades s'analitza en el món acadèmic i professional, el concepte de refugià climàtic ha irromput més recentment a partir de diferents crisis climàtiques que han forçat el desplaçament de milers de persones, a més de la mort de moltes d'elles. Un exemple d'aquest tipus de fenòmens climàtics sobtats és el tsunami que va batre violentament el sud-est asiàtic en 2004. Unes 230.000 persones van morir com a conseqüència de la crisi climàtica i més de dos milions es van veure desplaçades dels llocs de residència.

Vegeu també

Nota de premsa de l'IPCC

Resum per a responsables de polítiques de l'informe especial de l'IPCC sobre l'escalfament global d'1,5 °C: <https://www.ipcc.ch/sr15/>

En espera que es consolidi una protecció legal completa per als refugiats ambientals que pugui assimilar-se a la que concerneix als refugiats polítics, els riscos de l'actual buit legislatiu posen en evidència els riscos creixents derivats del fenomen climàtic que han d'afrontar els migrants ambientals. Un altre dilema d'aquesta situació és el fet de l'aleatorietat amb què les crisis ambientals afecten de manera desigual tots els racons del món. Les illes baixes del Pacífic són considerades freqüentment la primera línia dels desplaçaments relacionats amb el clima, però estudis científics també demostren que el perill s'estén a diverses poblacions i zones d'Àsia, Àfrica i l'Amèrica Llatina (Warner, Erhart, Sherbinin, Adamo i Chai, 2009).

En conclusió, la major part de les regions del món s'enfronten a un fenomen comú però amb graus de vulnerabilitat molt diferents, creant alhora un futur proper incert amb necessitats legals i d'actuació desiguals.

Haití: terra de tragèdies ambientals

Haití és, juntament amb el sud-est asiàtic, una de les zones geogràfiques on més s'han fet sentir les crisis mediambientals en els últims anys. El dimarts 10 de gener de 2010 un sisme de 7,0 de magnitud en l'escala de Richter deixava palesa les conseqüències inesperades que la naturalesa i les seves crisis poden ocasionar en la normalitat d'un país i els seus fluxos migratoris. El terratrèmol va causar la mort de més de 300.000 persones i va deixar uns 1,5 milions de persones sense llar.

La tragèdia va deixar un gran nombre de persones sense llar, entre les quals en 2016 el 96% dels damnificats s'havia resituat en habitatges segons Nacions Unides; no obstant això, en aquesta data 60.000 persones seguien en campaments per a desplaçats. Considerant que la població d'Haití s'acostava aleshores a 10 milions de persones, un es pot fer càrrec de la magnitud de l'impacte de la tragèdia i les conseqüències socioeconòmiques per al país.

Font: Notícies de l'Agència de Nacions Unides, 15 de gener de 2016: <https://news.un.org/es/story/2016/01/1348731>

En el marc d'una incertesa diplomàtica i geogràfica sobre la celeritat amb què els nous episodis mediambientals poden ser imputables al canvi climàtic, els diferents organismes internacionals planifiquen les seves actuacions polítiques. D'altra banda, els governs i organismes regionals treballen a contrarellotge, i no sense divergències, per a adaptar els ordenaments jurídics de tots els nivells a aquest fenomen, sense perspectives d'afluïxar a curt termini.

Des d'una perspectiva global, l'**Agenda 2030 de Nacions Unides per al desenvolupament sostenible**, adoptada per la seva Assemblea General al setembre del 2015, inclou diferents punts relacionats amb la migració. Entre aquests punts hi ha el reconeixement del desplaçament anual de milions de persones que, a causa de fenòmens ambientals, es veuen forçades a canviar la residència dins del propi país com a desplaçats interns o bé fora de les seves fronteres.

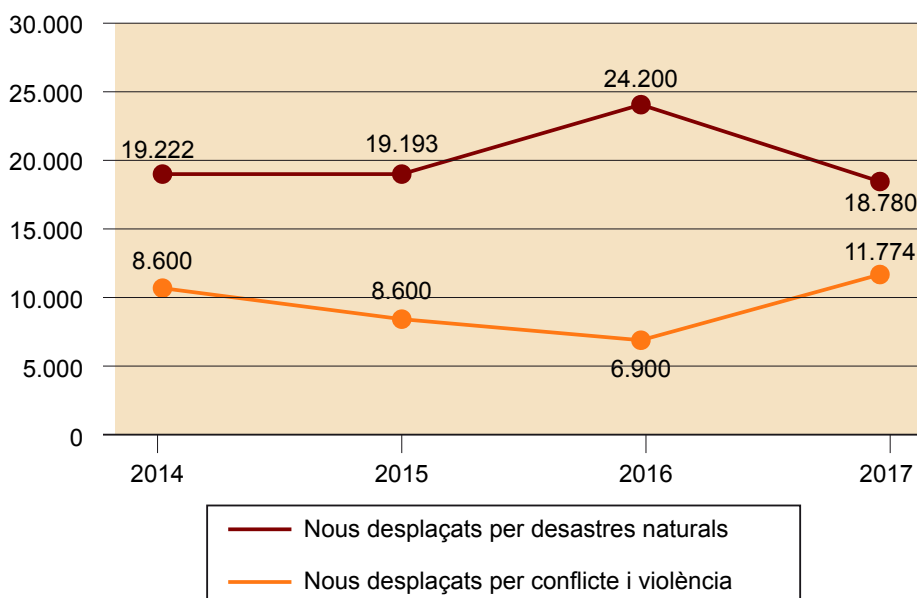
Vegeu també

European Parliament Briefing, 2018, *The concept of «climate refugee». Towards a possible definition*. Consultat a [http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2018/621893/eprs_bri\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2018/621893/eprs_bri(2018)621893_EN.pdf)

Les raons dels nous desplaçaments de persones són molt dispars, tal com s'ha vist al llarg dels materials d'aquesta assignatura. No obstant, el Centre de Monitoratge del Desplaçament Intern (IDMC) identifica els desastres naturals com la principal causa actual dels desplaçaments de persones.

El 2018 l'IDM publicà les dades acumulatives sobre nous desplaçats anuals sobre la base de les xifres de l'any anterior. Així, es confirmava una tendència en el nombre de desplaçats per causes ambientals, que ja superava majorment el nombre de nous desplaçats anuals com a conseqüència de conflictes i violència.

Nous desplaçats anuals (2014-2017)

Font: Gràfic de realització pròpia a partir de les dades ofertes per l'IDMC.

Al seu torn, també s'observa que el patró d'incidència dels desastres naturals és molt diferent segons l'àrea geogràfica. Efectivament, veiem que Àsia és una de les zones més afectades pel canvi climàtic.

País	Any	Data	Succés	Nous desplaçats
Xina	2010	2010-01-01	Inundació	15.200.000
Xina	2008	2008-12-05	Terratrèmol	15.000.000
Pakistan	2010	2010-01-01	Inundació	11.000.000
Índia	2012	2012-01-01	Inundació	6.900.000
Nigèria	2012	2012-01-01	Inundació	6.088.580
Filipines	2013	2013-11-08	Tempesta	4.095.280
Xina	2011	2011-01-01	Inundació	3.514.000

Font: Taula (de realització pròpia a partir de les dades ofertes per l'IDMC) dels principals successos climàtics que han tingut un major nombre d'impacte en el període 2008-2018.

Base de dades de l'IDMC accessible a <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

Contingut complementari

L'IDMC va ser establert el 1998 pel Consell Noruec per als Refugiats (CNR). És el principal centre de monitoratge sobre el desplaçament intern del món.

Vegeu també

European Parliament Briefing, 2018, *The concept of «climate refugee». Towards a possible definition*. Accedit en: [http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2018/621893/eprs_bri\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/regdata/etudes/brie/2018/621893/eprs_bri(2018)621893_EN.pdf)

País	Any	Data	Succés	Nous desplaçats
Filipines	2014	2014-07-15	Tempesta	2.994.054
Nepal	2015	2015-04-25	Terratrèmol	2.622.733

Font: Taula (de realització pròpia a partir de les dades ofertes per l'IDMC) dels principals successos climàtics que han tingut un major nombre d'impacte en el període 2008-2018.

Base de dades de l'IDMC accessible a <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

3. Geopolítica, estat i seguretat

La relació entre migració, geopolítica i seguretat, si bé és complexa i arbitrària, no deixa de ser una realitat innegable com en el cas previ ho és la relació entre migració i canvi climàtic. En aquest apartat es presenta la manera com es desenvolupa aquesta relació i el condicionament de l'una sobre les altres. Per exemple: polítiques migratòries del president Trump, justificades sota el prisma de la seguretat nacional fins als controvertits riscos dels possibles llaços del terrorisme associats a un fenomen migratori no controlat, passant pels riscos de la falta de control en la comprovació de la identitat en migracions il·legals possibles. Tots els escenaris deriven d'un paradigma de seguretat que determina les relacions internacionals actuals i les seves visions sobre les migracions.

Per a entendre com hem arribat al punt en què les migracions s'han fet un lloc en la major part de les agendes de seguretat de les principals administracions occidentals, és necessari repassar alguns esdeveniments de la història contemporània recent. Amb aquesta finalitat, l'article del 2006 de Fiona B. Adamson posa de manifest una relació que perdura des de fa dècades en la qual la seguretat és l'eix primordial dels pilars de la racionalitat de la política internacional. Si bé és cert que el final de la Guerra Freda va ajudar a transformar la naturalesa de les fronteres i les polítiques de militarització de fronteres amb la desaparició de la bipolaritat URSS-EUA, tal com detalla l'autora, hi ha també altres esdeveniments rellevants, com hi ha els atemptats de l'11 de setembre de 2001, els atemptats de Madrid del 2004 o els de Londres en 2005, que estableixen una nova relació entre migració i seguretat. Finalment, l'aparició de nous actors no estatals, afegida al rol de les diàspores en el desencadenament de reaccions violentes i conflictes transnacionals, s'ha inclòs i incorporat al debat de moltes de les agendes de seguretat nacional.

Igualment, és necessari esmentar el concepte de **seguretat humana**, que de manera paral·lela s'ha introduït en l'agenda internacional. Aquest concepte té a veure amb la idea de seguretat però des del punt de vista de la persona i no des d'un punt de vista centrat en l'estat. És a dir, focalitza i prioritza la protecció de les persones que decideixen migrar (Dunn i Mauer, 2010) en detriment dels interessos de l'estat receptor. Encara que no és l'objectiu d'aquest mòdul, és important situar aquesta discussió en un debat més extens que ens porta al concepte de refugiats o, més àmpliament, a la possible relació entre seguretat humana i fenòmens recurrents com el tràfic de persones. En conclusió, bé des del punt de vista estratègic dels estats o bé des de la primacia de la seguretat dels immigrants, tots dos conceptes són una demostració més de la relació existent entre seguretat i migració.

Dit això, aquest apartat se centra en la visió de seguretat des del punt de vista dels estats i en la seva influència en les polítiques de migració globals. En aquest cas entenem que la migració entra de manera directa en confrontació amb la capacitat de l'estat i la seva pròpia autonomia. És a dir, des d'aquest punt de vista, és possible considerar la migració internacional com una força capaç d'influenciar la capacitat estatal dels països i la seva sobirania completa. Aquesta relació és argumentada amb el fet que la migració és una xarxa de moviments transnacionals de capitals, persones i idees que posen en compromís la idea original i tradicional de l'estat delimitat per fronteres clàssiques (Sassen, 1998). Tal com es veurà en l'última part d'aquest mòdul, aquest argument extret de context pot portar a la interpretació ideològica màxima quan la immigració s'associa amb la pèrdua de seguretat per part de l'estat receptor.

D'acord amb el que s'ha esmentat anteriorment, és normal afirmar que la política migratòria que un estat o regió aplica afecta de manera directa el control de la seva zona fronterera i de manera indirecta a la dels estats veïns, països que, al seu torn, podran veure's obligats a modificar les pròpies legislacions d'estrangeria i control migratori, sia en la regulació de passos transfronterers i aeroports o en els mecanismes i facilitats de processos d'aplicacions de visats i permisos de residència.

Dobles nacionalitats, espies i seguretat nacional

La doble nacionalitat o ciutadania múltiple és la situació jurídica per la qual una persona és considerada nacional en la legislació de més d'un estat. Com que no és prohibida internacionalment, aquesta situació ha estat des de sempre un obstacle per a molts països, que la consideren un problema per a accedir a diversos llocs de treball de l'Administració pública, o l'associen en molts casos a un risc de seguretat nacional, espionatge o simplement a dilemes de lleialtat nacional.

La manera en què els països tracten aquesta situació transnacional depèn de cada cas concret. D'una banda, hi ha països molt restrictius que prohibeixen l'obtenció d'altres nacionalitats, com el cas de Japó. D'altra banda, hi ha països com Israel que, per qüestions migratòries històriques permeten la doble ciutadania o fins i tot la múltiple. En el cas d'Espanya la doble nacionalitat és acceptada per raons històriques si es tracta de certs països, com Andorra o la majoria de països de Llatinoamèrica.

D'una banda, la globalització i la necessitat de desenvolupament de les societats empenyen els països a obrir les fronteres, a intercanviar coneixement i treballadors. D'altra banda, tal com s'ha dit, obrir fronteres també provoca un flux massiu de persones, que comporta al seu torn riscos i reptes (Cornelius i Hollifield, 1994). Sense ànim d'entrar a debatre exemples concrets de com cada administració desenvolupa el seu pla de control migratori, és interessant plantejar i presentar aquí el cas del control migratori de la Unió Europea, atesa la seva proximitat, rellevància i particularitat en l'àmbit de les relacions internacionals.

Control migratori i política de control fronterer de la Unió Europea

El 2002 la Unió Europea elaborà un procés normatiu amb l'objectiu de restringir o reduir l'entrada de persones de manera irregular, que penalitzava l'entrada il·legal o no autoritzada de persones per una directriu comuna.

Posteriorment, al maig del 2015 la UE va fer un pas més enllà i posà la lluita contra les xarxes criminals d'entrada d'immigrants com un dels punts principals de la seva agenda de seguretat. Conseqüentment, la Comissió Europea adoptava el que s'ha conegut com a **Pla d'actuació contra la infiltració il·legal d'immigrants (2015-2020)**, una proposta amb deu punts entre els quals hi ha l'ampliació dels operatius de control fronterer al Mediterrani: Tritó i Posidó.

No obstant això, al mateix estiu del 2015 esclataria una crisi migratòria sense precedents al continent europeu a causa de l'entrada d'immigrants procedents del Pròxim Orient, especialment refugiats de la guerra de Síria, i de persones que fugien de la inestabilitat política del nord d'Àfrica.

Des de llavors, el repte principal de la UE ha estat mantenir la seguretat i el control dels seus límits fronterers. En aquest sentit, la UE ha reforçat les seves unitats navals i de rescat amb l'assistència de Frontex. Aquesta estratègia s'ha implementat juntament amb un nou programa integral de control fronterer que busca incrementar els controls de seguretat, amb el suport de noves tecnologies com el Visa Information System o la recollida de dades biomètriques com empremtes dactilars.

Finalment, les devolucions d'immigrants a països d'origen i trànsit continuen essent, i seran sens dubte durant els propers anys, un dels punts calents de la política migratòria europea.

Vegeu també

EU Action Plan against Migrant Smuggling (2015-2020): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Accessible a <https://bit.ly/1JM3lx2>

4. Populisme, extrema dreta i opinió pública

Per a mantenir l'objectivitat d'aquest apartat, en primer lloc optarem per definir populisme, després exposarem la seva relació amb els nous partits d'extrema dreta i, finalment, observarem la seva influència en l'opinió pública i les visions d'aquesta sobre el fenomen migratori. Així, doncs, entendre què és el populisme i com s'identifica un moviment populista és bàsic i molt rellevant. Al llarg de la història recent la major part de politòlegs ho han intentat amb més o menys èxit.

Per a entendre el concepte de manera general, es pot analitzar de dues maneres: de manera estàtica, com una idea i definició concreta d'un fenomen polític aïllat, i entrelaçadament com a conseqüència d'un conjunt de factors, que necessiten una anàlisi conjunta junt amb altres esdeveniments i variables determinants (M. Ferrero, 2018). Aquesta distinció és important, ja que aquest apartat aborda el fenomen del populisme centrat en les seves relacions amb els partits d'extrema dreta i la influència que tenen tots dos en el debat migratori de l'opinió pública.

De manera complementària, hi ha diferents maneres d'aproximar-se acadèmicament a les nombroses cares del populisme i analitzar-les. Les principals són la visió que considera el populisme des d'un punt de vista politicoestratègic, la que considera l'enfocament sociocultural del concepte i la que se centra en el populisme com a definició ideològica (Rovira Kaltwasser i altres, 2017). Fent ús de la definició de populisme proposada per Rovira Kaltwasser i Mudde (dins de la lectura seleccionada per a aquest mòdul), podem exposar diferents punts que seran molt útils per a entendre el fenomen populista.

Per començar, el populisme ha de ser considerat com un conjunt d'idees que van més enllà d'aquella que divideix la gent en «pura» i «elit corrupta». Defensa la política des del respecte a la sobirania popular a qualsevol cost (Mudde, 2004; Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017; citats a Mudde i Rovira Kaltwasser, 2018). A més, d'acord amb la tesi dels autors, es poden extreure diferents lliçons quan s'aplica aquest enfocament **ideacional**¹

1) El populisme, malgrat ser un conjunt d'idees, difereix del liberalisme o feixisme en l'abast pragmàtic de caràcter limitat: *thin-centered ideology*. Per aquest motiu, apareix en relació amb altres elements ideològics que són crucials per a promocionar projectes polítics capaços de captivar un públic més ampli.

2) L'enfocament ideacionista és útil per a analitzar la relació ambivalent que hi ha entre populisme i democràcia. Aquí és on trobem la idea que les elits són uns cossos fraudulents que han sobrepassat la bondat de les persones, situació denunciada de manera recurrent en els discursos polítics dels populistes. Això

⁽¹⁾A continuació es desenvolupen les tesis principals de la lectura de Mudde i Rovira Kaltwasser seleccionada per a aquest mòdul.

Contingut complementari

La interpretació del populisme com a *thin ideology* ('ideologia prima') ja va ser exposada per un dels autors, Cass Mudde, en el seu text «The populist Zeitgeist» en 2004.

afecta la democràcia que els actors populistes defensaran, de marcat caràcter **minimalista**, o altrament nomenada **democràcia procedimental**, regida pel principi de la sobirania popular i la regla de la majoria. No obstant això, tal com veurem en analitzar els diferents partits d'extrema dreta, aquesta situació xoca de ple amb el liberalisme polític, la inclusió dels drets de minories o la separació de poders.

3) El populisme es pot estudiar des d'un punt de vista empíric. Per aquest motiu, trobarem idees populistes més enllà de les figures dels líders: en els partits polítics, moviments socials o mitjans de comunicació.

En conclusió, a l'hora d'analitzar i entendre el populisme és important contextualitzar-lo en un pla diferent del feixisme o el liberalisme. Així mateix, el populisme està més enllà de la figura clàssica del líder polític i abraça, per exemple, moviments socials. Finalment, els populismes creuen en una concepció de la democràcia amb una visió mínima, on col·lisionen els ideals de la sobirania popular i la regla de la majoria amb altres idees pròpies intrínseques del liberalisme.

Després d'exposar el concepte de populisme, cal repassar la seva relació amb els nous partits d'extrema dreta, apareguts majoritàriament a Europa a partir dels anys vuitanta. És per aquest motiu que la majoria de casos de populisme estan associats a partits de dreta, com l'FPÖ, de Jörg Haider, o l'FN, de Jean-Marie le Pen. No obstant això, molts afegeixen a aquests partits formacions com Forza Itàlia, de Berlusconi, o l'LPE, del desaparegut Pim Fortuyn. Aquesta inclusió és lògica si es considera el seu enfocament de nació i nacionalisme radical de dretes, que assimila fàcilment el concepte de nació al de «gent». No obstant això, és important esmentar igualment que el populisme pot trobar-se fàcilment en l'esquerra radical combinant una ideologia socialista democràtica amb un fort discurs populista, essent no el defensor del proletariat sinó la seva veu del poble (*vox populi*) (Mudde, 2004).

La major part dels partits d'extrema dreta han ampliat les seves bases electorals a partir de discursos antiimmigració, carregats de gran escepticisme envers les polítiques migratòries europees. Això és important si es té en compte l'èxit electoral recent d'aquestes formacions polítiques. Com a conseqüència d'això, aquests nous actors polítics poden tenir una influència política directa al Parlament, i encara més si arriben a tenir accés als despatxos de decisió (Heinisch, 2003), conclusió òbvia en part però oblidada freqüentment després de l'efecte contagi tan esmentat. No obstant això, cal ser previngut en analitzar aquest fenomen. Si bé és cert que competeixen per l'«espai antiimmigració» majoritàriament els partits de dreta i no els d'esquerra, els «efectes contagi» depenen tant de la competència entre partits com de la competència dins dels partits (Van Spanje, 2010).

La relació entre el discurs crític dels partits d'extrema dreta i l'antiimmigració és donada per diferents factors, entre els quals hi ha la major importància que els electors d'aquests partits donen generalment a aquest tema en comparació de la importància que té per a l'electorat des del punt de vista general. No obstant això, aquest no és el factor únic i exclusiu atribuïble al vot dirigit a aquests partits. Polítiques «anti» o la falta d'ocupació són la base ideològica de molts dels votants d'aquests partits. És a dir, l'estructura de partits *single-issue* (mono tema), amb la immigració com a únic punt del programa, és poc freqüent en l'extrema dreta. Els votants no decideixen canviar el vot cap als partits nous exclusivament per les seves idees sobre immigració, sinó que aquesta serveix com a catalitzador per a impulsar els seus programes i incorpora també la seva inquietud pels recents canvis socials i econòmics (Mudde, 1999).

Després de contextualitzar l'aparició dels nous partits d'extrema dreta, el populisme modern i les noves visions antiimmigració, és necessari entendre com aquests delimiten l'opinió pública. Diversos estudis han demostrat que es poden arribar a modelar les actituds al llarg del temps (Hainmueller i Hopkins, 2014) depenent de la cobertura dels mitjans de comunicació. Cal preguntar-se per què un tema com la immigració pot ser una variable capaç d'influir en la manera com els electors votaran. La resposta ens porta a la idea que la immigració es relaciona amb concepcions arrelades fortament a la identitat (fet que afecta els límits nacionals d'un país, tal com hem vist). D'aquesta manera, el component emocional de la immigració és major en comparació d'altres temes electorals. Per tot això, la immigració pot fer modificar la volatilitat electoral dels votants cap a noves posicions extremes i populistes. De la mateixa manera, és igual de necessari entendre l'opinió pública i els seus mecanismes de reacció davant els fenòmens migratoris, que es nodreixen constantment dels moviments populistes i les seves propostes.

Jair Bolsonaro, el rostre de la nova política a Llatinoamèrica

El passat 28 d'octubre de 2018, l'ultradretà Jair Bolsonaro guanyà les eleccions presidencials a Brasil després d'obtenir el 55% dels vots en la segona volta dels comicis. Aquest polític controvertit, líder del partit Partit Social Liberal (PSL), va ser capaç de convèncer l'electorat amb una proposta no menys polèmica que la d'altres polítics que han estat titllats de populistes, com Trump o Duterte, entre molts altres.

L'èxit de la seva fórmula electoral és proposar un programa de canvi davant unes elits polítiques presentades com a ineficients i allunyades de la «gent». Les seves propostes polèmiques passen per restringir els drets de les minories i les seves idees polítiques són clares quant a la immigració. Enmig d'una crisi per l'arribada d'immigrants veneçolans al país llatinoamericà a l'agost del 2018, Bolsonaro, en aquells dies encara candidat presidencial, declarava:

«Brasil no pot ser un país de fronteres obertes. Acollir veneçolans és un problema. Crec que es pot recórrer a l'ONU perquè crei camps de refugiats per a atenuar el problema.»

Vegeu també

EFE, «Bolsonaro torna a suggerir la creació de camps de refugiats per a veneçolans», 25 d'agost de 2018, *El Diariario*. Accessible a <https://bit.ly/2C4wWAt>

5. Conclusions i reptes de futur

Aquest mòdul ha presentat els conceptes fonamentals que permeten entendre la relació existent entre migració i globalització en el món de les relacions internacionals així com els seus nous reptes. En aquest sentit, és impossible obviar la importància dels fenòmens migratoris en els dilemes de futur que modelen les polítiques exteriors i les agendes nacionals de la major part de nacions.

Entre els conceptes més destacats hi ha la relació entre economia i migració. Després d'anys d'estancament econòmic, la relació entre totes dues, si bé és demostrada clarament, és posada en dubte per l'aparició de partits extremistes o la pròpia incredulitat de moviments proteccionistes que tornen a estar a l'ordre del dia. Enfront de la diversitat de polítiques econòmiques que regeixen el món occidental, la migració ha de continuar essent considerada com a motor de desenvolupament econòmic. Aquí la unificació d'esforços polítics i la diplomàcia conjunta seran clau per a aconseguir uns indicadors que permetin als països veure el valor afegit de les migracions.

Paral·lelament, el canvi climàtic deixa entreveure cada dia més les seves conseqüències devastadores. En aquest panorama gris, en què les perspectives de futur a curt i mitjà terminis depenen de la sensibilitat que tinguin les diferents administracions, la regularització dels desplaçats ambientals és molt important davant la magnitud de la tragèdia que experimenten molts d'ells.

Finalment, la relació entre seguretat i migració continuarà essent un debat creixent: on acaben els límits de la seguretat estratègica i on comencen els de la seguretat humana? Al seu torn, l'aparició de moviments populistes d'extrema dreta posa en relleu la reaparició de sentiments envers els fenòmens migratoris que semblen més propis del segle XX que de l'actualitat.

Bibliografia

Lectures seleccionades

Adamson, F. (2006). «Crossing Borders: International Migration and National Security». *International Security* (vol. 1, núm. 31).

En aquesta lectura l'autora fa repàs un interessant i necessari de la incorporació de la migració en les agendes de seguretat de la majoria d'administracions. Així, esdeveniments com la Guerra Freda o els atemptats de l'11-S del 2001 són contextualitzats i relacionats amb els fenòmens migratoris.

Farbotko, Carol; Lazarus, Heather (2012, maig). «The first climate refugees? Contesting global narratives of climate change in Tuvalu». *Global Environmental Change* (vol. 22, 2a ed., pàg. 382-390).

Aquesta lectura presenta un estudi de cas sobre com el canvi climàtic ha afectat aquest petit estat de la Polinèsia. Així, es poden correlacionar i contextualitzar, d'una manera entenedora i pràctica, les conseqüències i riscos del canvi climàtic.

Mudde, Cas; Kaltwasser; Cristóbal Rovira (2018). «Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda». *Comparative Political Studies* (vol. 51, núm. 13).

Aquesta lectura permet a l'estudiant entrar de ple en el debat acadèmic, i social en general, sobre la necessitat de definir populisme per a arribar a entendre i situar l'aparició de partits d'extrema dreta en moltes de les societats modernes.

Pardo Montaña, Ana Melisa (2015). «Migración internacional y desarrollo. Aportes desde el transnacionalismo». *Revista de Estudios Sociales* (núm. 54, pàg. 39-51).

L'article ens presenta, d'una manera clara i plural, la visió del fenomen migratori en el món de les relacions internacionals i la legislació internacional. És un estudi que presenta un resum complet de per què s'ha arribat a visions tan diferents d'un mateix fenomen.

Referències bibliogràfiques

Adamson, F. (2006). «Borders: International Migration and National Security». *International Security* (vol. 1, núm. 31, pàg. 165-199).

Canales, Alejandro (14 d'octubre de 2013). «Migración y desarrollo en las sociedades avanzadas» [en línia]. *Polis* (núm. 35). [Data de consulta: 8 d'octubre de 2018]. <<http://journals.openedition.org/polis/9269>>

Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2004). *La era de la migración. Movimientos internacionales de población en el mundo moderno*. Colección América Latina y el Nuevo Orden Mundial (pàg. 15).

Cornelius, W. A.; Martin, P. L.; Hollifield, J. F. (1994). *Controlling Immigration: A Global Perspective* (pàg. 3). Stanford: Stanford University Press.

Dunn Cavelty, Miriam; Mauer, Victor (editors) (2010). *The Routledge Handbook of Security Studies* (pàg. 163). Londres: Routledge.

Durand, Jorge; Massey, Douglas (2003). *Clandestinos. Migración México - Estados Unidos en los albores del siglo xxi*. Zacatecas: Universidad Autónoma de Zacatecas / Editorial Porrúa.

European Parliament Briefing (2018). *The concept of «climate refugee» Towards a possible definition*. <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)>

Farbotko, Carol; Lazarus, Heather (maig de 2012). «The first climate refugees? Contesting global narratives of climate change in Tuvalu». *Global Environmental Change* (vol. 22, 2a ed., pàg. 382-390). <<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.11.014>>

Heinisch, Reinhard (2003). «Success in Opposition - Failure in Government: Explaining the Performance of Right-Wing Populist Parties in Public Office». *West European Politics* (núm. 26, pàg. 91-130).

Matthews-Ferrero, Daniel (setembre de 2018). «Populismo Europeo Contemporáneo y la Vuelta de la Historia». *Revista CIDOB d'Afers Internacionals* (núm. 119, pàg. 85-111). <DOI:10.24241/rcai.2018.119.2.85>.

Mudde, C. (2004). «The Populist Zeitgeist». *Government and Opposition* (núm. 39, pàg. 541-563). <DOI:10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.

Mudde, Cas; Rovira Kaltwasser, Cristóbal (novembre de 2018). «Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda». *Comparative Political Studies* (vol. 51, núm. 13, pàg. 1.667).

Pande, Amba (2014). «The role of Indian Diaspora in the development of the Indian IT industry». *Diaspora Studies* (vol. 7, núm. 2, pàg. 121-129). <DOI: 10.1080/09739572.2014.911446>

Pardo Montaña, Ana Melisa (2015). «Migración internacional y desarrollo. Aportes desde el transnacionalismo». *Revista de Estudios Sociales* (núm. 54, pàg. 39-51).

Rovira Kaltwasser, C.; Taggart, P.; Ochoa Espejo, P.; Ostiguy, P. (editors) (2017). *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press.

Sassen, Saskia (1998). *Globalization and Its Discontents: Essays on the New Mobility of People and Money*. Nova York: New Press.

Spanje, Joost van (setembre de 2010). «Contagious Parties: Anti-Immigration Parties and Their Impact on Other Parties' Immigration Stances in Contemporary Western Europe». *Party Politics* (vol. 16, núm. 5, pàg. 563-586). <DOI:10.1177/1354068809346002>

Warner, K.; Ehrhart, C.; Sherbinin, A. de; Adamo, S.; Chai-Onn, T. (2009). *In Search of Shelter: Mapping the Effects of Climate Change on Human Migration and Displacement Care International*. CIESIN Columbia University, UNHCR, UNU-EHS, World Bank.

Zebhe, Pius; Plaxedes, Chipo (2011). *Managing a Changing Climate in Africa: Local Level Vulnerabilities and Adaptation Experiences*.